

МОДАЛЬНА ФУНКЦІЯ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено дослідженню однієї з найбільш вагомих функцій звертання — актуалізації в мовленнєвому акті суб’єктивно-модального ставлення мовця. У центрі уваги дослідження знаходяться модально забарвлені звертання-характеристики, які крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. Автор дійшов висновку, що кількісний показник і якісна різноманітність модально-емоційного оцінного компонента у вокативних конструкціях дає підставу стверджувати, що вираження особистісних суб’єктивно-модальних відносин при комунікації є однією з найважливіших функцій звертань.

Ключові слова: звертання, суб’єктивно-особистісна модальність, емотивно-оцінна модальність, предикативно-характеризуюче значення, мовленнєвий акт, оцінка, експресивність.

Статья посвящена изучению одной из наиболее важных функций обращения — актуализации в речевом акте субъективно-модального отношения говорящего. В центре внимания исследования находятся модально окрашенные обращения-характеристики, которые кроме номинативного имеют также предикативно-характеризующее значение. Автор приходит к выводу, что количественный показатель и качественное разнообразие модально-эмоционального оценочного компонента в вокативных конструкциях дает основание утверждать, что выражение личностных субъективно-модальных отношений при коммуникации является одной из самых важных функций обращений.

Ключевые слова: обращение, субъективно-личностная модальность, эмотивно-оценочная модальность, предикативно-характеризующее значение, речевой акт, оценка, экспрессивность.

The article is dedicated to the analysis of one of the most important functions of vocatives — actualization of the speaker’s subjectively–modal attitude in the speech act. In the focus of the research there are modally-coloured vocatives-characteristics that have nominative meaning besides predicatively-characterizing meaning. The author comes to the conclusion that the quantitative indicator and the qualitative diversity of the modally-emotive evaluative component in vocative constructions give grounds to assert that the expression of personal

subjectively-modal relations in communication is one of the most important functions of vocatives.

Key words: *vocative, subjectively-personal modality, emotively-evaluative modality, predicatively-characterizing meaning, speech act, evaluation, expressiveness.*

У звертанні проявляється наше ставлення до адресата: як ми його назвемо, як до нього звернемося, так і піде подальший діалог, і вже в звертанні закладається рішення комунікативного завдання в цілому.

Мета цієї статті полягає у дослідженні однієї з найбільш вагомих функцій звертання — актуалізації в мовленнєвому акті суб'єктивно — модального ставлення мовця.

Незважаючи на багатозначність терміна “модальність”, в сучасному мовознавстві коло охоплених ним явищ має загальну основу, і всі вони покликані висловлювати ставлення повідомлюваного до дійсності (так звана об'єктивна модальність) або мовця до того, що повідомляється (так звана суб'єктивна модальність). Один і той же факт дійсності може надаватись як істинний або помилковий з точки зору відправника висловлювання, протиставлятися чому-небудь, співвідноситися з іншими фактами чи подіями, з ситуацією, джерелом інформації, бути по-різному кваліфікованим, набути ту чи іншу якісну оцінку. Саме вираження ставлення мовця до змісту висловлюваного і становить зміст суб'єктивної модальності.

Модально забарвлені звертання-характеристики відрізняються тим, що крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. “Своєрідність слів-предикативних характеристик полягає в наявності у них в семантичній структурі особливої “атрибутивної”, “ознакової” семи, яка відсутня в плані змісту власне-звертань [1: 50]. Звертання, яке виконує модальну функцію, як лексична одиниця з атрибутивною семою виявляється наділим внутрішньою предикативністю: ознака, що міститься в лексемі-характеристиці, внутрішньо предикативує будь-якому об'єкту, що має цю ознаку. Таким чином, звертання-характеристику можна розгорнути в означальне речення, де звертання грає роль іменної частини присудка.

Звертання-характеристики, не будучи назвами адресата, не можуть повною мірою виконувати тієї функції привернення уваги співрозмовника, яка зазвичай вказується як основна функція звертань. Говорячи про такі мовні одиниці, О. М. Серебренников вважає, що вони створюють проміжну функціонально-семантичну зону між

ідентифікуючою та предикатною номінацією, що поєднує риси цих двох принципово різних типів імен [2: 45].

Дослідження характеризуючих звертань було також проведено Ф. А. Літвіним і М. І. Черемісіною. На думку авторів, характеристики, що виступають в позиції звертання, є особливим типом предиката [1: 60]. Думки дослідників ґрунтуються на трьох положеннях:

– предикативні характеристики можуть бути представлені у формі речення (*Ви рятуєте моє ім'я, добра людина* → *Ви — добра людина*), в той час, як у інших звертань подібне неможливо;

– речення з такими звертаннями висловлюють причинно-наслідковий зв'язок (*добра людина — тому, що рятуєш моє ім'я*);

– характеристики можуть відноситися до будь-якого адресату, в той час як власне звертання однозначно виділяє його, оперуючи до його індивідуальності [1: 66].

Функціональна і семантична подвійність звертань-характеристик дає підставу стверджувати, що вони створюють проміжну між ідентифікуючою та предикатною зону семантики і здійснюють перехід від об'єктивної семантики до семантики суб'єктивного типу [3: 356].

В свою чергу суб'єктивна модальність поділяється на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну.

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає в себе мікроконцепти власне-оцінної і емотивно-оцінної модальності. Оцінка є провідним фактором, що формує ставлення кожного індивіда до навколишньої дійсності, виявляється тим первинним індикатором, який визначає принцип класифікації особистісних відносин, причому суб'єктивне ставлення в цьому випадку створює об'єктивну основу наукової таксономії. Під час розгляду оцінювання як семантичної категорії необхідно чітко розрізнити два її боки: об'єктивний, що характеризує об'єкт оцінки з боку його “справжніх”, отриманих на основі досвіду властивостей, і суб'єктивний, що характеризує більшою мірою суб'єкт оцінки, його чуттєве сприйняття, ставлення. Оцінка, таким чином, виконує координуючу роль між людиною і навколишнім світом. Тому не дивно, що в мовленнєвому акті надзвичайно широке коло семантично сильних і точних понять, властивих мові прескрипцій, найчастіше передається на когнітивно слабкій мові оцінок, завдяки чому суб'єктивна оцінка, що визначається як “семантико-синтаксична категорія, що виражає ставлення мовця до предмета мовлення” [4: 193], посідає важливе місце в системі мови. Об'єктивно існуючий в природі розподіл об'єктів за ознаками їхньої

внутрішньої організації та зовнішніх взаємозв'язків людина в результаті заломлення крізь призму своєї свідомості трансформує, а найчастіше повністю замінює класифікацією за суб'єктивно-оцінювальною ознакою [5: 180]. Це визначає глибоке проникнення суб'єктивного оцінювання у численні аспекти мовної системи та мовленнєвої діяльності. Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються сфери оцінювання і суб'єктивної модальності.

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає два мікроконцепта. Перший з них — власне оцінна модальна функція — цілком проявляється у сфері суб'єктивної оцінки і характеризує різноманіття відтінків, що містять в собі “особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення” [6: 216]. Другий мікроконцепт суб'єктивно-особистісної модальності — емотивно-оцінна модальність. Більшість сучасних лінгвістів вважає експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення модальним феноменом. На користь твердження про нелогічність протиставлення емоційно-оцінних і модально-оцінних значень у мові свідчить не тільки факт використання для їх вираження одних і тих же мовних і немовних засобів, а й генетичний принцип, пов'язаний з урахуванням причин, походження, основних тенденцій та ліній розвитку розглянутих явищ. При цьому емоційність (аспектами, пов'язаними з емоційною оцінкою висловлювання) входить складовою частиною в систему мовної модальності, утворюючи при цьому зону емоційно-оцінних суб'єктивно-модальних значень.

Важливим є питання розмежування експресивного, емоційного і модального боків мови. Аналіз робіт, присвячених цій проблемі, дозволяє дійти висновку, що в сучасному мовознавстві превалує наступний підхід. Перш за все, відзначається умовність меж між поняттями експресивність, емоційність і модальність з тієї причини, що всі названі категорії можуть виражатися одними і тими ж мовними (лексико-граматичними і інтонаційними) і немовними (пара- і екстралінгвістичними) засобами. Тим не менш, відмінності, які існують між ними, чітко виявляються в процесі комунікації. Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення при передачі почуття, думки, волі, в той час як емоційність передає тільки почуття індивідуума, при чому інтенсивність їх виявлення не регламентується. Звідси випливає, що емоційні засоби не завжди експресивні, а експресивні засоби можуть бути і неемоційними. Експресивність може бути модальною, тільки посилю-

ючи і підкреслюючи будь-які елементи в повідомленні при передачі суб'єктивного ставлення мовця до змісту висловлювання. В інших випадках експресивність виходить за межі модальності і служить підсилювачем логіко-сміслових значень [7: 25]. Саме з таких позицій в цій роботі проводиться функціонально-семантичний аналіз суб'єктивно-модальних значень.

В межах функціонального поля звертання мікрополе емоційної оцінки у складі субполя суб'єктивно-особистісної модальності представлено великим набором функцій, пов'язаних з вираженням тих чи інших емоцій на адресу реципієнта.

На думку А. А. Шахматова, “у вокативні речення укладено якийсь додатковий зміст: докір, жаль, обурення, єдиним їх членом є звертання, ім'я особи, до якої звернено мовлення, якщо це ім'я вимовлено з особливою інтонацією, що викликає складне уявлення, в центрі якого стоїть дана особа” [8: 307]. Звертання, у склад якого входить одне або декілька слів, що називають адресата, може трансформуватися у вокативне речення, якщо воно передає різні відтінки емоційного значення, супроводжуючи назву адресата. Дані конструкції мають “емоціогенні маркери”, за допомогою яких передається модус емоційної забарвленості думки, наприклад: *Сонечко моє ясне! Дитино моя дорога!; Petite sottie!*

В емоційних звертаннях дейктична функція часто виявляється втраченою, вони лише сигналізують про особисте ставлення мовця до слухача (позитивне або негативне). Про витіснення на другий план, якщо не про втрату, власне вокативної функції свідчить і місце звертання у фразі — не в ініціалній позиції, а в середині або в кінці висловлювання мовця: *А в тебе, корешок, губа, як кажуть, не дура!; Savoir quoi, pauvre pomme?*

Номінативна функція подібних звертань ослаблена, вибір того чи іншого з них визначається не властивостями і особливостями адресата, а емоційним ставленням до нього мовця.

Кількісний показник і якісна різноманітність модально-емоційного оцінного компонента у вокативних конструкціях дає підставу стверджувати, що вираження особистісних суб'єктивно-модальних відносин при комунікації є однією з найважливіших функцій звертань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвин Ф. А., Черемисина М. И. Предикативные характеристики в позиции обращения // Вопросы языка и литературы. — Новосибирск, 1968. — Вып. 11, ч. 1. — С. 50–87.
2. Серебренников Б. А. Языковая номинация (Общие вопросы). — М., 1982. — С. 147–187.
3. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и языка. — 1981. — Т.40. — № 4. — С. 356–367.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Эдиториал УРСС, 2004. — 576 с.
5. Вольф Е. М. Оценка и “странность” как виды модальности // Язык и логическая теория. — М., 1987. — С. 178–186.
6. Русская грамматика / Гл. ред. Н. О. Шведова: В 2 т. — М., 1980. — Т. I. — 783 с.; 1982. — Т. 2. — 709 с.
7. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. — Киев; Одесса: Выща школа, 1989. — 147 с.
8. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. — М.: Наука, 1963. — 260 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.14